

- 104 с. – режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Regionu-86b19.pdf>
14. Сливоцький А. Прорив. – 2011/ Сливоцький А. - Видавництво Українського Католицького Університету. – 328 с.
15. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу у I півріччі 2009 р. Експрес-випуск Державного комітету статистики № 192 від 10.09.2009 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу у I півріччі 2010 р. Експрес-випуск Державного комітету статистики № 216 від 10.09.2010 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Страхарчук В.П. Концептуальні засади кількісної оцінки ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/3005/1/41.pdf>

Рецензент: Дацій О.І., д.е.н., професор

УДК 336.02

*Гузик М.М.,
к.е.н., доцент кафедри економіки,
Академія муніципального управління, м. Київ
Соколов М.В.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЙ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ДОХОДІВ В УКРАЇНІ

В статті критично аналізується сучасний механізм оподаткування доходів в Україні та можливі напрями його удосконалення в контексті посилення інвестиційної та соціальної функцій.

В статье критически анализируется современный механизм налогообложения доходов в Украине и возможные направления его усовершенствования в контексте усиления инвестиционной и социальной функций.

This paper critically examines the current mechanism of taxation in Ukraine and possible ways of its improvement in the context of increased investment and social functions

Постановка проблеми. Оподаткування доходів є складовою частиною фінансового механізму держави. В будь-якій країні світу фізичні та юридичні особи зобов'язані віддавати частину своїх доходів на загальнодержавні потреби. У результаті розподілу та перерозподілу доходів, з одного боку, держава має можливість регулювати економічні та соціальні процеси в країні, а з іншого боку - формується фінансова база для реалізації делегованих суспільством функцій. Досконалість форм і методів оподаткування свідчить про рівень розвитку держави, її економічних та правових інституцій.

В Україні акцент при оподаткуванні доходів фізичних та юридичних осіб було зроблено на фіскальній функції, а регулювальна була знівельована. Інші функції податків на доходи залишаються поза глибоким аналізом і не отримують практичного втілення в нормативно-правових документах. Активізація інвестиційної та соціальної функцій податків на доходи в Україні є важелем закладення підвалин для сталого та довготривалого економічного зростання на інноваційній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оподаткування доходів знайшли висвітлення у працях В. Андрущенка, О. Василика, Л. Демиденко, Л. Долі, Н. Костіної, М. Перерви, В. Суторміної, В. Федосова, Л. Шаблістої, І. Криницького та інших вчених. В їхніх працях оподаткування доходів розглядається у таких аспектах: пропорційним чи прогресивним має бути оподаткування доходів; якою є оптимальна неоподатковувана величина доходу; що вважати доходом, який підлягає оподаткуванню; як податковий механізм може вивести дохід для оподаткування з тіні. Основна увага, як правило, приділяється оподаткуванню доходів юридичних осіб. Разом з тим, реалізація інвестиційної та соціальної функцій при оподаткуванні доходів фізичних осіб не знайшло достатнього висвітлення в наукових працях.

Метою статті є обґрунтування необхідності та можливих способів удосконалення механізму оподаткування доходів в Україні під кутом зору посилення інвестиційної та соціальної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податки є складною багатогранною категорією. Їх розглядають з економічних, фінансових позицій та з позицій бухгалтерського обліку. Як економічна категорія податки виражають відносини між державою та юридичними й фізичними особами з приводу вилучення до бюджету частини їх доходу для здійснення делегованих суспільством загальнодержавних завдань. Податки як фінансова категорія - це відносини між державою та платниками податків з приводу формування централізованих фондів грошових коштів. Як категорія бухгалтерського обліку, вони відображають встановлений державою механізм нарахування податків та їх перерахування на відповідні рахунки Державного казначейства, тобто ступінь фіскальної та соціально-економічної ефективності.

Податки активно впливають на всі сторони діяльності юридичних і фізичних осіб, що дає можливість використовувати їх державою як інструмент регулювання. Адже внаслідок оподаткування дохід, що залишається у розпорядженні платників, зменшується на величину сплаченого податку. Це, з одного боку, істотно впливає на величину споживчого попиту, а з другого - на заощадження, а відтак і на величину інвестицій. З цього приводу справедливо зазначав В. Новицький: «Податки є не просто одним із економічних важелів, за допомогою яких держава впливає на ринкову економіку ззовні, реалізуючи функції соціального

балансування, забезпечуючи певний перерозподільний мінімум і підтримуючи діяльність суспільних інститутів. Податкова система в сукупності інструментів та регуляторно-владних інститутів є потужним механізмом управління економікою в умовах ринку й забезпечення обраних пріоритетів розвитку» [1, с.61].

Податок на доходи фізичних осіб (далі - ПДФО) - один із найважливіших у податковій системі та в системі прямого оподаткування. Він використовується в податкових системах усіх країн світу. ПДФО є дієвою формою взаємовідносин між державою та її громадянами, яка здійснюється на основі примусового обов'язкового вилучення частини їх доходу для створення централізованого грошового фонду держави з метою виконання її функцій.

Рівень оподаткування фізичних осіб безпосередньо впливає на реальні особисті доходи значної частини населення, особливо тих, хто отримує основні доходи у вигляді заробітної плати. При цьому, слід відмітити, що в країнах Європи, США, Канади сутність податку на доходи фізичних осіб і, відповідно, механізм стягування, спрямований на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств, а вже потім на забезпечення уряду фінансовими ресурсами. В Україні задекларовано, що ПДФО є соціальним регулятором, оскільки стосується кожного члена суспільства, але на практиці він використовується лише як примусовий платіж для забезпечення доходної частини бюджету.

Оподаткування доходів громадян в Україні було запроваджено у 1991 р. З 1992 р. по 2003 р. воно здійснювалося відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян». З 1 січня 2004 р. він був трансформований у податок з доходів фізичних осіб, згідно Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», який було прийнято 22 травня 2003 р. Він втратив чинність у 2010 р. у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України Податкового кодексу.

З 2011 р. оподаткування доходів громадян здійснюється відповідно до Податкового кодексу України, який був прийнятий 2 грудня 2010 р. Податок на доходи фізичних осіб – загальнодержавний податок, який сплачується як резидентами, так і нерезидентами, що працюють на території України. ПДФО є прямим податком, що залежить від результату господарської діяльності, а саме від доходу фізичної особи. Він сплачується у визначених Податковим кодексом України розмірах та у встановлені терміни до державного та місцевих бюджетів.

Податок на доходи фізичних осіб є бюджетоутворюючим податком. У структурі доходів Зведеного бюджету України його частка становить 15-16 %, а у податкових надходженнях – 18-20 %, тобто він займає друге місце у формуванні доходів після податку на додану вартість (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Структура доходів Зведеного бюджету України

	У доходах Зведеного бюджету, %						У податкових надходженнях, %					
	2002	2005	2008	2009	2010	2011	2002	2005	2008	2009	2010	2011
Всього, надходжень	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-	-	-	-	-
Податкові надходження, у т.ч.	-	-	-	-	-	-	100	100	100	100	100	100
ПДВ	21,7	25,2	30,9	31,0	27,4	32,6	29,7	34,5	40,5	40,7	36,8	38,9
податок з доходів фізичних осіб	17,5	13,0	15,4	16,3	16,2	15,1	23,8	17,7	20,2	21,4	21,8	18,0
податок на прибуток підприємств	15,2	17,5	16,1	12,1	12,8	13,8	20,7	23,9	21,1	15,9	17,2	16,5

Відповідно до Бюджетного кодексу України податок з доходів фізичних осіб зараховується до місцевих бюджетів, де займає найвагомішу позицію за обсягом дохідної частини (табл. 2) [2].

Таблиця 2

Частка податку з доходів фізичних осіб у доходах державного та місцевих бюджетів України, %

	2002 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Державний бюджет	-	4,8	-	-	-	10,2
Місцеві бюджети	100	95,2	100	100	100	89,8

Податковим кодексом встановлено, що базою оподаткування податку на доходи фізичних осіб є загальний оподатковуваний дохід. [3, ст. 164]. Об'єктом і джерелом сплати податку виступає дохід фізичної особи резидента і нерезидента. Об'єктом оподаткування резидента виступає його загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід. Об'єктом оподаткування нерезидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні.

Зазначимо, що до 2004 р. в Україні діяла прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб, в основі якої був неоподатковуваний мінімум (17 грн.) (табл.3) [4, ст. 7].

Таблиця 3

Ставки прогресивного оподаткування доходів громадян України
(до 1.01.2004 р.)

Неоподатковуваний мінімум	Ставка податку
Неоподатковуваний мінімум – 17 грн.	0 %
Від 1 до 5 неоподатковуваних min – 18-85 грн.	10 % від суми, що перевищує 1 неоподатковуваних min
Від 5 до 10 неоподатковуваних min – 86-170 грн.	15 % від суми, що перевищує 5 неоподатковуваних min
Від 10 до 60 неоподатковуваних min – 171-1020 грн.	20 % від суми, що перевищує 10 неоподатковуваних min
Від 60 до 100 неоподатковуваних min – 1021-1700	30 % від суми, що перевищує

грн.	60 неоподатковуваних min
Від 100 неоподатковуваних min – 1701 грн. і більше	40 % від суми, що перевищує 100 неоподатковуваних min

З 2004 р. по 2007 р. в Україні діяла універсальна ставка податку з доходів фізичних осіб – 13 %, яка у 2007 р. була збільшена до 15 %. Таке рішення було прийнято з метою виведення заробітної плати з «тіні», тобто її отримання «у конвертах» без оподаткування. Зазначимо, що завдання детінізації доходів громадян в Україні не вирішено й досі.

З 1 січня 2011 р. Податковим кодексом передбачено застосування малопрогресивної диференціації ставки податку на доходи фізичних осіб. Ставка податку на дохід, що не перевищує 10 мінімальних заробітних плат становить 15 %, а на дохід, який перевищує цю величину застосовується ставка в розмірі 17 % [3, ст. 167].

В Україні основна частина населення отримує доходи, що не перевищують встановлену межу. За даними Державної служби статистики України середньомісячна заробітна плата у 2011 р. становила 2633 грн. [2, с. 390] Отже, для домінуючої частини населення застосовується податкова ставка 15 %. При цьому діапазон встановленого доходу достатній для того, щоб однакова відсоткова ставка по-різному впливала на рівень життя окремого платника податків. Одна ставка оподаткування для невеликих доходів відбирає усі кошти для заощадження і навіть частину, призначену для поточного споживання. Для громадян з великими доходами ця ж податкова ставка відбирає лише незначну частину коштів, призначених для інвестування. Таким чином, в Україні недостатньо реалізована соціально-регулятивна функція податку на доходи фізичних осіб.

Лише окремі види доходів оподатковуються за ставками 5, 10 та 30 відсотків. Так, за 10 %-ною ставкою оподатковується заробітна плата шахтарів, працівників шахтобудівних підприємств, які зайняті на підземних роботах повний робочий день та 50 % і більше робочого часу на рік, працівників державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб (формувань), а також працівників, зайнятих на роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, зайнятість на яких повний робочий день, дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Крім того, за ставкою 5 % оподатковуються доходи:

- у вигляді відсотків на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок (з 01.01.15 р.);
- процентний або дисконтний дохід за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом (з 01.01.15 р.);
- процент на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці (з 01.01.15 р.);

- дохід, який виплачується компанією, що управляє активами інституту спільного інвестування, на розміщені активи відповідно до закону;

- дохід за іпотечними цінними паперами (іпотечними облигаціями та сертифікатами) відповідно до закону;

- дохід у вигляді відсотків (дисконту), отриманий власником облигації від їх емітента відповідно до закону;

- дохід за сертифікатом фонду операцій із нерухомістю та дохід, отриманий платником податку внаслідок викупу (погашення) управителем сертифікатів фонду операцій із нерухомістю, в порядку, визначеному у проспекті емісії сертифікатів; доходи у вигляді дивідендів.

Ставка 30 % застосовується стосовно доходів у вигляді виграшу чи призу, отриманого від організатора азартної гри (крім виграшу у державній та недержавній грошовій лотереї).

У Податковому кодексі України приділяється увага податковим соціальним пільгам. Право на отримання податкової соціальної пільги мають соціально незахищені верстви населення, доходи яких не перевищують прожитковий мінімум, встановлений на 1 січня, помножений на 1,4 та округлений до найближчої десятки [3, ст. 169.4.1]. У 2013 р. ця сума становить 1610 грн. Проте в Податковому кодексі України також передбачено, що до 2015 р. розмір «звичайної» соціальної пільги становитиме 50 % розміру прожиткового мінімуму, що у 2013 р. складе 573,5 грн. [5, ст. 7].

Таким чином, податок на доходи фізичних осіб в Україні відіграє виключно фіскальну функцію і недостатньо реалізовується регуляторна, зокрема соціальної справедливості та інвестиційна. Як відомо, дохід після сплати податків розпадається на дві частини: одна з них використовується на придбання споживчих товарів та оплату різноманітних послуг, а друга - на заощадження, які банківська система трансформує через кредитні відносини в інвестиції. Населення з низькими доходами не бере участі в заощадженнях, а значить, у здійсненні чистого інвестування. Податок на їх доходи практично вилучає інвестиційну складову їхнього доходу, а для певної частини і споживчу складову. Мова йде не лише про частину населення, яка зайнята на простих некваліфікованих роботах з низькою заробітною платою, а й про ту частину зайнятого населення, яке зайняте на кваліфікованих роботах і отримує за статистичними мірками достойну заробітну плату. Справа в тому, що оподаткування доходів фізичних осіб та його певне удосконалення здійснюється на традиційних принципах, що не вирішує проблему соціальної справедливості.

Так, розглянемо дві сім'ї, місячний дохід яких однаковий, але одна сім'я складається з двох працюючих членів, а друга – з чотирьох, з яких двоє - діти дошкільного та шкільного віку. Добробут першої сім'ї буде у два рази вищий, ніж у другої. Але друга сім'я виконує більш значимі, з

точки зору інтересів суспільства, функції. Вона не тільки бере участь на рівні з першою у створенні валового внутрішнього продукту, тобто виконує не лише економічну функцію, але й демографічну та соціальну.

Склад сім'ї та інші чинники враховуються при оподаткуванні доходів фізичних осіб в зарубіжних країнах, де стан демократії та суспільні норми в значній мірі мають вплив на побудову та функціонування податкової політики.

Так, в США доходи фізичних осіб можуть оподатковуватися як окремо з кожного громадянина, що отримує дохід, так і з сукупного доходу сім'ї, який ділиться на кількість членів в родині. Дохід оподатковується за прогресивною шкалою. При цьому платники податку поділяються на чотири категорії, які оподатковуються за різними ставками залежно від доходу. Ставка оподаткування коливається від 15 до 39,6% [6].

Треба відзначити, що такий підхід починає знаходити підтримку і в Україні. Так, до Верховної Ради України внесено законопроект, згідно якого податкові ставки диференційовано залежно від доходу на одного члена сім'ї (табл. 4).

Таблиця 4

Податкові ставки залежно від доходу на одного члена сім'ї
(пропозиція К. Лук'янової)

Дохід на одного члена сім'ї, мінімальної заробітної плати	Ставки податку
0,5	5
0,5 – 1	10
1 – 3	13
3 – 5	15
5 – 10	17
> 10	20

Зробимо умовний розрахунок ПДФО для двох сімей з однаковим сукупним доходом 13000 грн. Тільки одна сім'я складається з трьох осіб – двоє працюючих і одна неповнолітня дитина, а інша з чотирьох осіб - двоє працюючих та двоє неповнолітніх дітей (табл. 5).

Таблиця 5

Умовний розрахунок податку на доходи фізичних осіб
(за пропозицією К. Лук'янової)

На трьох членів сім'ї	На чотирьох членів сім'ї
13000 / 3 = 4333,3 (грн.) – дохід на одного члена сім'ї	13000 / 4 = 3250 (грн.) - дохід на одного члена сім'ї
4333,3 • 3,6 % = 155,9 (грн.) – відрахування єдиного соціального внеску (ЄСВ)	3250 • 3,6 % = 117 (грн.) – відрахування єдиного соціального внеску (ЄСВ)

4177 • 15% = 626, 6 (грн.) відрахування ПДФО до бюджету з однієї особи	3133 • 13 % = 407,2 (грн.) - відрахування до бюджету з однієї особи
626,6 • 3 = 1880 (грн.) - відрахування ПДФО до бюджету з доходів сім'ї	407,2 • 4 = 1628, 6 (грн.) - відрахування ПДФО до бюджету з доходів сім'ї
1880 – 1628,6 = 251, 4 (грн.)	

Здійснений розрахунок для сім'ї з чотирьох членів, з яких двоє працюють, та отримують дохід більше прожиткового мінімуму, показує, що за запропонованим підходом до оподаткування доходів фізичних осіб податкове навантаження зменшується, особливо із збільшенням кількості непрацюючих членів.

Запропонований підхід потребує відповідного врахування інших чинників, які застосовуються в інших країнах з тим, щоб не формувати умов для ухилення від роботи. Також оподатковуваний дохід має коригуватися у бік зменшення на суму прожиткового мінімуму неповнолітніх дітей, заощадження батьків на майбутнє навчання, медичне страхування, на придбання житла тощо. Тим самим реалізується стимулююча функція податку щодо забезпечення якісного відтворення населення, економічної мотивації домогосподарств до заощаджень на відповідні цілі.

Висновки. Оподаткування доходів в Україні здійснюється за універсальними ставками під кутом реалізації переважно лише фіскальної функції, що не забезпечує зменшення рівня тінізації економіки, дефіциту Державного бюджету та Пенсійного фонду. Пропорційна система, хоч би якою справедливою вона не видавалась, не може забезпечити рівномірність податкового навантаження, гарантувати принцип нейтральності податку за значного діапазону доходів та не сприяє реалізації інвестиційної та соціальної складових податку.

Для реалізації принципу соціальної справедливості при оподаткуванні доходів фізичних осіб необхідно змінити підхід - від оподаткування доходу, отриманого фізичною особою, до оподаткування сукупного доходу сім'ї, розрахованого на одного її члена. При цьому необхідно враховувати усі види доходів сім'ї.

З метою посилення соціальної складової податку та стимулювання кількісного та якісного відтворення населення, пов'язати розмір ставки податку на доходи фізичних осіб з кількістю неповнолітніх дітей у сім'ї та витратами на їх утримання.

Для зменшення диференціації населення за доходами, формування середнього класу та підвищення його інвестиційної активності доцільно запровадити більш розгалужену шкалу прогресивних ставок, а при

обчисленні податку враховувати науково-обґрунтований неоподатковуваний мінімум.

Використані джерела інформації:

1. Новицький В.Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології / В.Є. Новицький // Фінанси України. - 2007. - № 10. - С. 60 -73.
2. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.
3. Податковий кодекс України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України Про державний бюджет України на 2013 рік: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Перерва М.Г. Податок на доходи фізичних осіб / М.Г.Перерва // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». - 2011.- № 8 (29). - Ч. 4. - С. 15-22.
7. Кобилянська О.І. Утримання ПДФО із заробітної плати за новими правилами / О.І. Кобилянська, Т.Д. Даценко // Облік і фінанси АПК. -2011. - №2. - С. 48 - 52.
8. Лайко П.А. Фіскальна роль оподаткування доходів фізичних осіб і напрями її зміцнення / П.А Лайко, І.В. Шевчук // Економіка, менеджмент, агробізнес. - 2010. - Том 2. - № 1 - 2. – С. 123 - 131.
9. Бюджетний кодекс України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

УДК 330.322

*Демківський А.В.,
к.е.н., проф. кафедри фінанси підприємств,
Академія муніципального управління, м. Київ*

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Наростання загроз і викликів фінансово-економічної кризи вимагають належно обґрунтованої протидії, провідними інструментами якої є прискорення глибоких структурних реформ національної економіки, вдосконалення фінансово-економічної діяльності держави і суб'єктів підприємства та формування інноваційно-інвестиційного процесу у всіх сферах суспільно-економічного життя. Джерелами подолання негативних явищ і процесів здатні стати мобілізація та раціональне застосування внутрішніх інвестиційних ресурсів, вдосконалення організаційно-економічних відносин і господарського механізму їх реалізації та чітке розмежування фінансово-економічних повноважень і функцій загальнодержавної та регіональної гілок влади й органів місцевого самоврядування. Стабільність розвитку виробничо-збутової діяльності суб'єктів господарювання врівноважене збалансування зростаючої товарно-грошової маси країни на довготривалій основі забезпечує широкомасштабне впровадження вексельного кредитування.